

<https://doi.org/10.70265/PVPG9937>

ГВАРДЕЙСКИЯТ ДУХОВ ОРКЕСТЪР: ДУХОВЕН СТЪЛБ В НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Галя Грозданова-Радева

THE GUARD BRASS ORCHESTRA: A SPIRITUAL PILLAR IN THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF BULGARIA

Galya Grozdanova-Radeva

***Резюме:** Темата за националната сигурност е не само актуална, но и жизненоважна в съвременните условия на глобализация, урбанизация и миграция. Цивилизационният път за постигането ѝ минава не през въоръжаването, а през зачитане суверенитета и уважаване особеностите на националната идентичност, ценности и култура на всяка държава.*

Духовен стълб в националната сигурност на България след Освобождението е Гвардейският духов оркестър. Текстът разглежда ролята му при оформяне облика и духа на българската нация.

***Ключови думи:** сигурност, култура, идентичност, Гвардейски оркестър, България*

***Summary:** The topic of national security is not only relevant, but also vital in the modern conditions of globalisation, urbanisation and migration. The civilisational way of accomplishing this is not through the means of armaments, but rather through the respect for sovereignty and unique characteristics of each country's national identity, values, and culture.*

A spiritual pillar in the national security of Bulgaria after the Liberation is the Guards Brass Orchestra. The text examines its role in shaping the image and spirit of the Bulgarian nation.

***Keywords:** security, culture, identity, Guard Orchestra, Bulgaria*

УВОД

В съвременния свят глобализацията поставя човека в условия на бързо променяща се среда – социална, информационна, културна и т.н.

В своята комплексност тя влияе върху формирането на ценностите, идеалите и идентификацията на индивида с обществото, към което принадлежи.

Изграждането на самобитна културна идентичност, съхраняването на историческата памет и националното самосъзнание, готовността за служба в името на Родината и отстояване на неприкосновеността ѝ, са духовни и морални елементи на националната сигурност на страната ни и са важна част от национално отговорното възпитание на младото поколение българи, призвани да съхраняват историята и традициите и достойно да градят бъднините на българската държава.

Постоянната и целенасочена държавна дейност, реализирана от Българската войска още от създаването ѝ през 1878 г. и до днес, по изграждане на национална идентичност, на чувство за патриотизъм, родолюбие и гордост от националната принадлежност, като здрави устои на българското общество, е сигурен гарант за националната сигурност. Формирането и укрепването на българското самосъзнание, най-вече сред децата и младите хора, отговорността към съхраняване и утвърждаване на българската културна идентичност, история, духовна и материална култура, е стратегически важна грижа за бъдещето ни като нация и държава. Запазването и развитието на българския самобитен културен облик – традиции, обичаи, фолклор, наука, образование, изкуство, източноправославна религия, национални ценности и дух, отрежда на страната ни достойно място в световното културно многообразие и е пряко свързано с грижите на държавата по опазване на културното наследство като начин за съхраняване на историческата ни памет като народ.

На военните духови оркестри – първите професионални музикални състави в България след Освобождението през 1878 г., държавата, в лицето на Военното министерство, възлага мисията на първостроители и двигатели на музикалното дело в страната, а на техните капелмайстори – на визионери в изграждане модерния облик на музикалната култура и оформяне на нейния национален образ. Тези културни институти, разположени в различни гарнизони по територията на цялата страна, способстват за осигуряване на широкодемократичен достъп и формиране на вкус и потребност от досег с европейската и национална художествена музика у българското общество. Стожер и двигател на българската музикална култура, чрез своята културно-просветна, музикално-образователна, концертна, обществена и творческа дейност, ведно с композиторското наследство на своите капелмайстори, е Гвардейският духов оркестър.

Изгражданите поколения наред ценности у българина като уважение към род и Родина, любов към Отечеството, жертвоготовност и патриотизъм, са важен духовен и морален капитал, който

Гвардейският духов оркестър грижливо пази и увеличава. Съхраняването, развитието и утвърждаването на българската културна идентичност като фундамент на духовните устои на национална сигурност е историческата дан на Гвардейския оркестър, която той завещава на поколенията. С дейността и историческото културно наследство, с които този оркестър оставя ярка и значима диря в българската музикална култура и оформя духовния облик на нацията, той още от създаването си става и остава неин основен стълб.

Статията представя част от резултатите от проведено научно изследване за историята, ролята, значението и приноса на Гвардейския духов оркестър в изграждане на културната идентичност и патриотизма в българската държава в периода 1878-1944 г. като елементи на националната сигурност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Създаването и организацията на военно-оркестровата служба в Българската войска след Освобождението през 1878 г. е сред първите приоритети при изграждане на управлението и армията в Третата българска държава. Поради кратките срокове, в които Временното управление в Княжество България трябва да конструира държавната администрация и структурите за сигурност на страната, е осъществена интензивна работа по подготовка и преговори за сформирание на първите военни оркестри в Българската земска войска. „Временни правила за образуване на Земска войска в Княжество България“ се приемат с Височайше одобрение от 25 април 1878 г. (ДВИА, Ф. 1, оп. 1, а. е. 1, л. 70-71). Още същата година през есента са предприемат активни стъпки чрез интензивен информационен обмен между българската страна и европейски представители в Австро-Унгарската столица Виена по сформирание на военни оркестри за нуждите на Българската войска.

През октомври 1878 г. е съставен проектодоговор в няколко пункта за привличане на подготвени професионални военни музиканти и военни капелмайстори, обучени в частната Императорска Кралска военно-музикална консерватория в Прага с директор Ян Павлис. Сред условията е посочено изискване всеки военен музикант оркестрант под ръководството на капелмайстора да обучава български младежи (60 млади български войници) да свирят на музикален инструмент. Преговорите са водени писмено, но не малка част от тях са уреждани устно. Документите, кореспонденцията, заповедите и телеграмите, изготвяни и изпращани са на четири езика – руски, френски, немски и чешки език.

Първоначалното намерение е да бъдат създадени два оркестъра от по двадесет души – по един при 1-ва Софийска и 9-та Търновска пеша

дружини, като едновременно с това да се открие училище за обучение на музиканти за нуждите на Армията близо до Велико Търново – в Лясковец. Предвижда се, когато се обучат достатъчно български младежи за музиканти, да има оркестри във всяка първа дружина на *всеки окръг (губерния)* (ДВИА, Ф. 42 к, оп. 1, а. е. 44; Стойчев, 1948).

Някои от първоначално предложените от българската страна условия за наемане на музиканти и капелмайстори за първите военни оркестри у нас не са приети. В началото на 1879 г. се изготвят нови проектодоговори – за наемане на музиканти, между Щаба на Българската войска и директора на Императорската Кралска военно-музикална консерватория Ян Павлис, с капелмайстор (ДВИА, Ф. 42 к, оп. 1, а. е. 44). Поради ограничените средства, краткото време за приключване на договарянето на условията за наемане на опитни военни музиканти и капелмайстори – чехи за съставяне на военни духови оркестри в Българската земска войска, необходимата солидна сума за закупуване на музикални инструменти за окомплектоването на три военни духови оркестъра от по двадесет души от отличената с множество международни награди фабрика за музикални инструменти „Червени и синове“ в град Кьонигрец на Австро-Унгарската империя (1867 – 1918), първоначалното намерение за създаване едновременно на два военни духови оркестъра търпи промени. Съставя се един оркестър само, който пристига в края на месец март 1879 г. в Търново.

През пролетта на 1879 г. българската държава вече има своя конституция, с която се определя формата ѝ на управление – монархия. Приемането на Конституцията на Княжество България става от Учредителното събрание в Търново на 16 април 1879 г. На следващия ден – 17 април 1879 г. Първото Велико народно събрание избира за български княз Александър I.

„С избирането на Княз на Българския престол възниква въпросът за създаването на гвардия за лична Негова охрана и за изпълнение на всички церемонии при тържествени случаи, които живота и протокола при всеки двор налага и изисква. Появява се въпросът също така за адютант на Княза. Изборът за такъв пада върху командира на Софийската конна № 1 сотня, поручик Александър Мосолов, а за бъдеща гвардия върху самата сотня“ (Босилков, б. д., 25). Тази сотня е избрана да стане личен Конвой на Княза от самия него, като това се случва в края на лятото на 1879 г., два месеца след възкачването му на престола.

Понятието „гвардия“, според едно речниково определение, означава, елитна войска, кавалерийска войска част за охрана на държавен глава в мирно време (Андрейчин и др., 2013), според друго (от ит. *guardia* „стража“) означава елитна войска част, обикновено с представителни функции (Габеров и Стефанова, 2002), според трето (от

италиански *guardia* „охрана“, „защита“) първоначалното му значение е войска за лична охрана на владетел, понастоящем – отбрани, привилегирани войски. Определението, което дава Анатолий Прокопиев (2005), е: „името „Гвардия“ идва от старонемската дума „warda“, което означава отбранявам“. Предназначението на гвардейските структури в Европа е да са лична охрана на държавния глава или висш военачалник, като освен бойни задачи, те имат и функции за охрана на монарха. Най-добрите военни са гвардейците, които притежават най-добрите качества на боеца – изключителна физика, най-добро тактическо обучение, най-пищната униформа.

Според друг изследовател, Веселин Янчев (2013), определението за личната гвардия на държавния глава, която в България първоначално се назовава с термина „конвой“, идва от френската дума *convoi* – съпровождане, съпътстване, се свързва с войска команда или въоръжени лица, предназначени да охраняват и придружават транспорт, обоз, пленници, арестувани лица и пр. Но в случая, допълва той, и като замисъл, и като приложение се покрива с понятието гвардия.

Задълженията и функциите на особената служба на Конвоя, личната гвардия на държавния глава, според формулировката на различни изследователи, включват: охранителни (Прокопиев, 2005; Янчев, 2013), конвойни, ескортни (Юбилеен сборник), да съпровожда (конвоира) Княза, когато е извън Двореца и при пътуване (Прокопиев, 2005), съпровождане на държавния глава, семейството му и високопоставени държавни гости, височайши особи и дипломати (Прокопиев, 2005; Янчев, 2013), участие в тържествени паради по случай официални, военни и църковни празници (Прокопиев, 2005), церемониални (Прокопиев, 2005), почетни (Янчев, 2013), ритуални (Прокопиев, 2005), ординарски (Янчев, 2013), представително-церемониални, протоколни (Ръцев, 2013), представителни (Янчев, 2013), при тържественото откриване и закриване на сесиите на Народното събрание (Босилков, б.д.; Прокопиев, 2005; Янчев, 2013), да служи за почетна стража в тържествени случаи и при официални церемонии в Двора на Княза при посещение на чуждестранни посланици и пратеници (Прокопиев, 2005; Янчев, 2013; Юбилеен сборник), караулна служба (Янчев, 2013), шпалирна функция – при организиране на приеми, парадни вечери, балове, вечеринки и други тържества (Прокопиев, 2005; Янчев, 2013), да носи специалната служба в самия Дворец (Прокопиев, 2005; Янчев, 2013) и други функции.

С указ № 28 от 30 август 1879 г. Софийска № 1 конна сотня, създадена на 12 юли 1878 г., се назначава от княз Александър I за „Собствен конвой на Княза“. Със заповед № 168 от 1880 г. Конвоят е преименуван в „Собствен на Негово Височество конвой“ (Прокопиев, 2005). С Указ № 178 от 1891 г. „Собствен на Негово Височество

конвой“ се преименува в „Лейбгвардейски на Негово Царско Височество ескадрон“ (Юбилеен сборник; Прокопиев, 2005). С Височайшият приказ № 5 „За обслужване на височайшите церемонии и държавния протокол от 1 януари 1892 г.“ в столицата се създава представителна кавалерийска част, наречена Лейбгвардейски ескадрон. В края на същата година с Указ № 112 от 23 декември (1892) се сформира оркестър в Лейбгвардейския ескадрон – неизменния при провеждането на държавен протокол и височайши церемонии в българската държава военен духов оркестър – Лейбгвардейския оркестър. За целта, считано от 1 януари 1893 г., към него се превежда оркестърът на Шести пехотен Търновски полк, квартируващ в София, заедно с капелмайстора Йозеф Хохола. На 29 декември 1903 г. княз Фердинанд издава Указ № 81 за преименуване на Лейбгвардейския ескадрон в полк считано от 1 януари 1904 г. На 22 септември 1908 г. „Лейбгвардейския на Негово Височество полк“ се преименува на „Лейбгвардейския на Негово Величество полк“. На 7 октомври 1918 г. Лейбгвардейският конен полк полага клетва за вярност пред възкачилият се на престола цар Борис III Обединител (Юбилеен сборник). Със Заповед № 1453 от 20 март 1937 г. на Щаба на Войската се премахва определението „Лейб“ от наименованието на полка и той приема името „Гвардейски на Негово Величество конен полк“. На 26 февруари 1942 г. Гвардейският конен полк се реорганизира в „Гвардейски конен на Негово Величество дивизион“ (Прокопиев, 2005). Ден след погребението на цар Борис III (28 август 1943 г.) гвардейците полагат клетва пред Симеон II (Юбилеен сборник).

Сред функциите на Лейбгвардейския духов оркестър е и участието във военни паради. Военният парад по повод различни официални и религиозни празници, тържествени случаи, военни маневри и отбелязване на именити дати и поводи, има за цел да покаже на народа и външния свят състоянието на Войската като надежден гарант за опазване суверенитета и сигурността на страната и свободата на българския народ. Конвойт/личната Гвардия на Княза – „Собствен на Негово Височество Конвой“, по-късно преименуван през 1891 г. на „Лейбгвардейски на Негово Царско Височество ескадрон“, разгърнат в полк през 1904 г., преименуван в Гвардейски конен полк през 1937 г. и разгърнат до дивизион през 1942 г., е основен участник в парадите – най-обичаните от Войската и народа събития. Тяхната празничност и силно въздействие е заслуга на музиката, изпълнявана от Лейбгвардейския духов оркестър.

Първоначално парадите при Княз Александър I се провеждат на следните празнични дни през годината, обикновено след отслужване на литургия и молебен – голям парад на Богоявление, на 19 февруари (ст. ст., 3 март н. ст.) по случай Освобождението на България и

Санстефанския мирен договор, на 26 февруари – рождения ден на Цар Освободител Александър II, 15 март след смъртта на Александър II се отслужва панихида, на 24 март – рождения ден на Негово Височество Княза, 17 април – денят на избора на Княза на Българския престол и по-късно Орденски празник, на 23 април – Гергьовден (ст. ст.), на 11 май – ден на Светите братя Кирил и Методий, на 17 май – Св. Николай Софийски и най-големия парад в края на лятото след маневрите, в който вземат участие войските, събрани в тях – по случай именния ден на Негово Височество Княза. На Нова година и срещу Възкресение Христово всички свободни от наряд офицери задължително присъстват в катедралата на литургия. Най-големите традиционни паради са провеждания на площад „Александър I“, на Богоявление – през зимата и за именния ден на Княза, провеждан в лагера, в който са определени да се състоят маневрите на Войската през лятото. След 6 септември 1885 г. са прекратени празнуванията в чест на руските владетели (Босилков, б. д.; Прокопиев, 2005; Янчев, 2013).

Конвоят на Негово Височество Княза празнува своя патронен празник на 23 април – Гергьовден (ст. ст.), който се отбелязва с парад. Св. Георги е избран за патрон и е сложена негова икона в една от сградите на Конвоя през 1881 г. Патронният празник е най-хубавия за конвойниците, на него се отслужва молебен в двора на казармата. След парада се прави обща трапеза за всички чинове, на която се слага обилен обяд и която завършва с игри и хора (Босилков, б. д.).

При поемането на шефството на Конвоя след избора на престола на Негово Царско Височество Княз Фердинанд I всички странични служби на Конвоя, а после и на Лейбескадрона, се прекратяват и той носи само особената си служба като Собствен Конвой и караулната служба при Двореца. Едновременно с това се слага строг ред в назначаването на конвойната служба и състава на конвоите по разните случаи. Така конвойната служба се подразделя на: *тържествена, парадна, празнична и обикновена*.

За добро изпълнение на конвойната служба Князът изразява своето Княжеско разположение по различни начини, било по отношение на долните чинове по разни случаи, било пък с подарявания за целия ескадрон. На 26 януари 1902 година, Негово Царско Височество в знак на особено благоволение към Лейбескадрона подарява на музикантския хор (Лейбгвардейския духов оркестър б.а.) четири сребърни нарочно (специално б.а.) изработени за целта музикални инструменти – корнети сопрано I и II и алто Es и B. През 1903 година е направено помещението на музикантската команда със салон за упражнения и репетиции на музиката (оркестъра б.а.). През същата година се прави ремонт и се снабдяват с картини от военния живот и с портретите на видни национални дейци от епохата на Възраждането и Освобождението

помещенията на казармата на Лейбескадрона. Така те добиват един по-привлекателен вид и създават една обстановка, която покрай удобствата внася и своя възпитателен елемент, който влияе благотворно върху общия възглед към службата в Конвоя, после и в Лейбескадрона. В него се работи безшумно, но със завиден успех. Службата върви леко, без никакви особени затруднения (Босилков, б. д.).

Случаите, при които се назначава тържествен конвой, са когато на Конвоя/Лейбгвардейския ескадрон му се възлагат почетни функции при откриване и закриване на сесиите на Народното събрание, при официални церемонии в Двореца с назначаване на почетна стража и при посрещане на високопоставени държавни гости, височайши особи и дипломати, на които се полага официално посрещане и изпращане с организиране на конвоиране и шпалир. При тържествени случаи Конвоят/Гвардията изпълнява, освен ескортни, и представителни и протоколни функции, това е единствената войскава част натоварена с особената служба за изпълнение на церемониала при такива събития. Своето специално предназначение Конвоят/Гвардията изпълнява във вид, ред и състав на конвоиращата група, предвид нивото на сигурност, според положението на посрещаната особа и важността на случая. Във всички тези случаи неизменно участие взема и музикантският хор (Лейбгвардейският духов оркестър б.а.), който изгражда музикално целият протокол. Представителният церемониален военен оркестър – Лейбгвардейският, който участва в тържествените случаи, озвучава с определени сигнали, маршове и други произведения отделните моменти в парадите, ритуалите и церемониите.

Музиката, изпълнявана от военен духов оркестър при тържествени поводи, паради, ритуали, чествания и други случаи, придава на събитието особена представителност, блясък и празничност. Тя определя облика на целия протокол и церемониал. Лейбгвардейският духов оркестър, участващ в тържествените държавни церемонии по посрещането на високопоставени чуждестранни гости и дипломати, изгражда уникалния национален културен облик на страната пред външния свят. Този оркестър е представителната музикална визитка на България.

Във всички случаи, когато Лейбгвардейският военен духов оркестър участва в различните типове конвои, с техните паради, ритуали и други церемониални и представителни функции, на тях им се придава изключителна тържественост, пищност и величие. Това са моменти, с които всеки държавен глава показва на народа и другите държави, не само състоянието на Войската, но и част от духовната култура на страната. Чрез ритуалите и придружаващата ги музика се цели издигане на националното самосъзнание и самочувствие,

вдъхване на вяра, самоувереност и гордост у българите като народ с дълга и богата история.

Наред с нормативната регламентация на особената служба на Лейбгвардейския духов оркестър, за този оркестър важат и действащите нормативни актове в Българската войска, които определят предназначението и задълженията на военните духови оркестри и военните капелмайстори. По-високите и повече на брой изисквания към гвардейските музиканти и диригенти способстват за осигуряване на най-висок професионализъм сред военните оркестри на този единствен по рода си представително-протоколен, церемониално-ритуален оркестър в България.

Според действащата в различни години от разглеждания период нормативна база, регламентираща предназначението и дейността на военните духови оркестри и разписана в Правила, Положения и Правилници¹, техните задължения и функции са структурирани в няколко пункта. Военният оркестър помага за нравственото и военно възпитание и обучение на войника в мирно време, поддържа духа му и го въодушевява и насърчава в боя. В мирно време на тези държавни културни институти, като единствен фактор в развитието и повдигането на музикалното дело у нас, е възложена мисията да събират, нотират и художествено да разработват народни мотиви от българския музикален фолклор, като създадените музикални произведения бъдат разпространяват сред народа. Тези художествени творби трябва да служат за естетическото му възпитание и да подготвят почва за формиране на високи патриотични добродетели у българите. За целта военните духови оркестри са длъжни да подготвят разнообразен репертоар с подбрани за различни случаи пиеси и маршове, да свирят народни китки и хора. Този репертоар е предназначен за изпълнение както пред войниците и офицерите в частта, в която са зачислени, така и пред българското общество. Това става на увеселения, театрални представления, концерти, вечеринки и др. (ДВИА, Ф. 1, оп. 5, а. е. 200).

Най-важното и главно предназначение на военните духови оркестри, според създадената, изменяна и актуализирана в годините нормативна база, е да въодушевяват Войската във време на война чрез звуците на родната войнишка бойна песен, да подпомагат в мирно време военните части при възпитанието и обучението на чиновите им чрез музика. Главната мисия, възложена им от държавата като културни институти и част от Българската войска, е „да бъдат

¹ Правила за назначението на военните музики (оркестри б.а.) за свирене във от нуждите на военната служба (1885), Положение за капелмайсторите във Войската (1905, 1910, 1917, 1922, 1928, 1930) Положение за военните музики (1910), Правилник за музикантските взводове (1928), Правилник за музикантските взводове във Войската (1930) и др.

разсадници към родната музика между Войската и народа“ и „да подпомагат развитието на музикалното дело в страната“ (ДВИА, Ф. 1, оп. 1, а. е. 224, л. 283).

Концертна дейност в полза на българското общество е регламентирана много по-рано от създаването и утвърждаването на Положения и Правилници за военните оркестри и военните капелмайстори в Българската войска. Това става с „Правила за назначението на военните музика (оркестри б.а.) за свирене във от нуждите на военната служба“ от 1885 г. (ДВИА, Инв. № 17480, 52).

Пряко отговорен за работата и дейността на военния духов оркестър е капелмайсторът. Задълженията и правата на военния капелмайстор по отношение на подчинените му музиканти в оркестъра са на взводен командир. Капелмайсторът е непосредствен техен ръководител и отговорник за специалната музикантска подготовка. Той подготвя репертоара за оркестъра и аранжира сам пиеси за него. Военният капелмайстор се грижи за поддържане духа и доброто настроение на военнослужещите с въздействието на музиката, а от добрите измежду тях певци – сформира хор. Сред задълженията му са и тези да организира светски събития и музикалната част за различни забавления (ДВИА, Ф. 1 оп. 5, а. е. 534).

Функция на военния капелмайстор е да отговаря за практическата и теоретична подготовка на музикантите и добиването на по-висока музикална култура от всеки един от тях. Капелмайсторът изучава и поддържа репертоар от музикални пиеси за изпълнение (в различни случаи, предвид предназначението му) от оркестъра и следи за интонационната, ритмичната и динамичната прецизност при художественото претворяване на изпълняваните произведения.

Освен определения задължителен минимален репертоар от близо 30 (тридесет) заглавия на служебни и походни маршове и на народни хора и китки, е желателно всеки оркестър да подготви колкото може по-голям и по-добър репертоар от народни, танцувални, оперни и концертни пиеси. По подновяването на репертоара се съди за дейността на капелмайстора. По прецизността в използване на точните музикално-изразни средства се съди за изпълнителските, интерпретаторските и техническите възможности на оркестъра.

Задълженията на военния капелмайстор включват и това да композира произведения върху мотиви от българската народна музика и да представя партитурите на своите творби в Министерство на войната, от където след одобрение да се изпращат и на другите военни оркестри за популяризирането им. Всеки военен духов оркестър е длъжен да води репертоарна книга, в която ежесечно да вписва новоразучените пиеси и маршове, като капелмайсторът изготвя план кои пиеси ще се изучават, посочва заглавията им и срокът за тяхното

разучаване, определя каква ще е личната подготовка на всеки музикант и им определя часове за самоподготовка и за общите репетиции на оркестъра (ДВИА, Ф. 1 оп. 5, а. е. 534).

Лейбгвардейският духов оркестър и неговите капелмайстори изпълняват в най-висока степен всички изисквания и критерии за безупречна военно-оркестрова служба, наред с носенето на особената си служба. Служебната и обществената културно-просветна, музикално-образователна, творческа и концертна дейност на гвардейските музиканти и диригенти през време на цялото съществуване на оркестъра го доказват. Приносът и историческото им значение в българската музикална култура е значим и неопровержим.

От недрата на Гвардейския духов оркестър излизат и се вписват със златни букви в българската духовна култура редица имена, начело с гвардейските капелмайстори (изброени в хронологичен ред за разглеждания период) – Йозеф Хохола (приел българско гражданство), Алоис Мацак (приел българско гражданство), маестро Георги Атанасов, Тодор Хаджиев, Константин Михайлов, Димитър Божинов и Никола Цонев.

Оркестрантите, които поставят началото на Лейбгвардейския духов оркестър, са редица български музиканти, доказали своя професионализъм, с което заслужено стават ядро на новосформирания протоколно-церемониален оркестър. Списъкът с имената на първите щатни оркестранти в Лейбгвардейския духов оркестър включва 37 (тридесет и седем) музиканта, според съдържанието на Заповед № 9 от 9 януари 1893 г. От тях волнонаемните музиканти са 12 (дванадесет) старши унтерофицера – Йосиф (Йозеф б.а.) Лубаш, Вацлав Пелъшек, Емануил Плански (Емануел Биански б.а.), В. Швертнер, Албин Ранчети, Хенрик Споуста, Фердинанд Ханд, Андон Бейчик, Йозеф Раух, Ерис Алтерман, Драгомир Костадинов, Алеко Коцев. Сврѣхсрочнослужещите са 16 (шестнадесет), от които: 1 (един) фелдфебел Георги Трендов, 7 (седем) старши унтерофицери – Андон Стоичков, Илия Атанасов, Ст. П. Георгиев, Цани Петков, Никола Стоянов, Христо Вълчев, Гавраил Митов и 9 (девет) на длъжност младши унтерофицери, от които 4 (четири) старши унтерофицери – Янко Шафроинов, Г. Николов, Димитър Николов, Михайл Николов и 5 (пет) младши унтерофицери – Трайко Лазаров, Георги Костов, Стоян Николов, Георги Динев, Христо Илиев. Срочнослужещите са 8 (осем), от които 1 (един) ефрейтор – Васил Иванов и 7 (седем) редници – Юрдан Георгиев, Киро Цачов, Никола Тотев, Ст. Златков, Митю Петров, Никола Иванов, Петър Георгиев (ДВИА, Ф. 1447, оп. 1, а. е. 11).

От поименния списък на щатния първоначален състав на Лейбгвардейския духов оркестър се разбира, че музикантите, които го

изграждат са преимуществено българи и едва една четвърт са чужденци. Първ капелмайстор на оркестъра е Йозеф Хохола – най-добрият и най-опитният професионален диригент в България по това време. Хохола е първият назначен капелмайстор в Българската войска в Третата българска държава и е диригент на първия български военен духов оркестър, зачислен в Първа Софийска пеша дружина. Този оркестър, под ръководството на своя капелмайстор, полага началото през 1879 г. на военно-оркестровата служба в България. Йозеф Хохола ръководи методическата дейност на всички военни оркестри и организира обмяната на репертоар между капелмайсторите във Войската. В своята кариера на военен диригент той преминава на служба от Софийска № 1 пеша дружина през Шести Търновски полк, за да застане начело на Лейбгвардейския духов оркестър от началото на 1893 г. (до 1904 г.).

Първите композирани в България произведения на Йозеф Хохола са в чест на българския монарх, в отзвук от Сръбско-българската война през 1885 г., маршове и пиеси в различни жанрове, една част от които носят български наименования. Това са Химн посветен на Негово Височество Александър I Българския Княз (НВИМ), програмното инструментално произведение „Бой под Гургулят“ (НА-БАН), „Народен български марш“ (ВИБ-ВА), „Български потпури“ (НВИМ), „Народна кадрила“, марш „Търсила майка Янка“, „Приветствен марш“, „Почетен марш“ (ВИБ-ВА), марш „Принц Филип“ (ДВИА, Ф. 22 оп. 1, а. е. 79) и др. В пресата от това време има сведения за подготвени от Йозеф Хохола и изнесени пред българската общественост от Лейбгвардейския духов оркестър концерти с художествени произведения на композитори от различни национални музикални школи.

Осигуреният първоначален репертоар за българските военни духови оркестри постепенно се увеличава и обогатява, както с най-популярните произведения на композиторското творчество на представители на различни национални музикални школи в Европа, така и със създаден от българските военни капелмайстори художествен музикален репертоар. Най-високохудожествен, най-многоброен и жанрово най-разнообразен репертоар притежава и изпълнява Лейбгвардейският духов оркестър. Доказателство за това е запазената от периода 1893 – 1904 г. печатна „Архивна книга на пиесите на музикантския хор (оркестър б.а.) на Лейб-Гвардейския на Негово Величество конен полк. Военен оркестър“ (ВИБ-ВА). Тази книга съдържа всички произведения, които се изпълняват от Гвардейския оркестър в неговата служебна военна дейност, особената му служба и обществена концертна дейност към момента на отпечатването ѝ, включително и творби композирани от неговия капелмайстор Йозеф

Хохола. Има и празни редове и страници за добавяне на нови произведения, които ще влязат за изпълнение в репертоара му.

След пенсионирането на Йозеф Хохола през 1904 г. капелмайстор на Лейбгвардейския духов оркестър става Алоис Мацак (1904-1914 г.). Мацак е един от водещите военни диригенти по това време, композитор и надарена творческа личност, която развива активна концертна и обществена музикално-просветна дейност. Ярката следа, която Алоис Мацак остава в българската музикална култура е многопластова и исторически значима, като тази на Йозеф Хохола. Сред заслугите на Мацак като гвардейски диригент е издигане майсторството на оркестъра на още по-високо професионално ниво. Това прави този български културен институт забележим и желан от европейските звукозаписни компании музикален състав за реализиране на аудио записи на грамофонни плочи. Първите записи на професионален оркестър в България след Освобождението са осъществени от Лейбгвардейския духов оркестър в началото на XX век (1904 г.) под диригентството на Алоис Мацак. Записаните и разпространени в Европа произведения са композиции на Мацак. Това са „Българско хоро“, „Кобургски марш“, „Виктория валс“, марш „Към Родопите“ и инструменталната китка „Български песни“ (Архив-БНР).

Алоис Мацак е композитор с непреходна стойност, негови произведения звучат и днес, изпълнявани от военните духови оркестри. Маршът „Лозенградски герой“ (Нототека на ГПДО) е съхранил своето въздействащо звучене повече от век и има специално място в душата на всеки родолюбив българин. Има запазени още редица творби на Мацак, композирани и завещани като духовно наследство и музикален пантеон на българската воинска слава, патриотизъм, жертвоготовност, смелост, храброст и героизъм. Алоис Мацак е визионера на българското симфонично изкуство и художествено симфонично творчество в България в зората на Третата българска държава. Той е инициатор на изнасянето пред българската публика в началото на XX в. на периодични концерти от Лейбгвардейския военен духов оркестър със симфонична музика, преоркестрирана за изпълнение от духов оркестър.

Достойно място на Алоис Мацак в съвременната българска музикална култура му отреждат произведенията „Одрин“ – симфонична картина от Освободителната война 1912-1913 г. (НВИМ), „Увертюра върху българска национални мелодии“ за духов оркестър, „Влашко коконско хоро“, „Радкино хоро“, „Картини из българските села“ за симфоничен оркестър и др. (НА – БАН). По време на Балканската война, в която Мацак взема участие с Гвардейския духов оркестър в състава на Четвърти допълнителен ескадрон, написва песенните маршове „Стража на Балкана“, „Мара“ (НВИМ), „Марш на

победителите“ и „Марш на пети пехотен Дунавски полк“ (Русев, 1988, Т. 2). Алоис Мацак продължава и надгражда традициите, създадени от неговия предшественик Йозеф Хохола. Приелите българско поданство европейски граждани – Хохола и Мацак изграждат пътя и стават мост на европейската музикална култура към българското общество, полагат основите на българската музикална култура върху фундамента на европейските културни традиции, ведно със своите следовници – българите гвардейски капелмайстори в разглеждания период маестро Георги Атанасов, Тодор Хаджиев, Константин Михайлов, Димитър Божинов и Никола Цонев.

Следващата ярка фигура в българската музикална култура и родоначалник на българската опера е гвардейският капелмайстор маестро Георги Атанасов (1915-1920 г. и 1923-1926 г.). Цялата професионална музикална кариера на Маестрото, почти три десетилетия, е на военен капелмайстор в Българската войска. Наред със своята служебна дейност като военен диригент и композитор на десетки песенни маршове, маестро Георги Атанасов развива и активна обществената дейност. Като творец и композитор, получил своето образование в родината на операта – Италия при великия оперен композитор Пиетро Маскани, маестро Атанасов съсредоточава своето внимание върху полагане основите на българското оперетно и оперно изкуство. За интонационен материал в тези свои крупни произведения Маестрото използва събрани от него български фолклорни песни от различни краища на България.

Съвсем заслужено, със създаденото творческо наследство в жанра на марша, маестро Георги Атанасов може да се счита и за пръв български професионален композитор – родоначалник на българската маршова песен. Тези негови заслуги, както и достойното място на жанра марш сред музикалните жанрове в художествената музика, не са признати до този момент от българското музикознание. Заглавията на неговите над двадесет марша са: „Англо-френците в Македония“, „Боеен ученически марш“, „България“, „Към Македония“, „Македония“, „Марш на доброволците от 1885 г.“, „Марш на 46-ти випуск“, „Марш на 47-ми випуск“, „Марш на 3-ти випуск на ЖП училище“, „На връщане“, „На нож“, „Прослава“, „Прощавайте другари“, „Слава на героите!“, „Тирани – съседи“, „Цариград ще затрепери“, „Марш на българската полиция“, „Марш на колоездачите“, „Марш на пожарникарите“, „Марш на Първоначално училище „П. Р. Славейков“, „Марш на II Народна прогимназия „Св. Св. Кирил и Методий“, „Марш на селската младеж“ („Младежки марш“), „Марш на милосърдните сестри“, „Железничар“ и др.

Маестро Георги Атанасов е автор и на оперетите за деца „Болният учител“ (1909 г.), „За птички“ (1911 г.), „Самодивско изворче“ (1912 г.),

„Златно момиче“ (1914 г.) и „Малкият герой“ (1915 г.). Автор е на два детски сборника: „Детска музика“, съдържащ двадесет и пет песни, издаден пред 1906 г. в Карлово и „Млади певци“, съдържащ двадесет и две хорони и солови детски и юношески песни. Има една оперета за възрастни „Моралисти“ (1916 г.).

В историята на българската музикална култура никога досега не се е споменавало за творчеството на четвъртия капелмайстор на Гвардейския духов оркестър – Тодор Хаджиев (1920-1926 г.). Единственият български военен капелмайстор, удостоен със званието „Заслужил артист“. Неговото творчество е многожанрово и е изградено от оперети, балети, маршове, войнишки песни и народни песни, хармонизирани за съпровод на пиано.

Сред създадените от Тодор Хаджиев балетите са: „Макова долина“, „Второто освобождение на България“, „Животът на моряка“, „Идилия“, „Балет № 16“, „Балет № 17“, „Балет № 18“, „Балет № 19“ и „Мургавата палавка“. Автор е на първия балет „Пантомима“ в шест части за пиано. Сред оперетите са заглавията на „Софиянци пред Букурещ“, детските оперети „Позлатеното вретенце“ и „Братче и сестриче“.

Неговата маршова музика е инструментална и вокална. Сред инструменталните маршове, добре познати на публиката от онова време са „На Балкана“, марш „Левски“, марш „Бузлуджа“, „С развято знаме“ и „Контрамарш“. Голяма част от неговите войнишки песни са изградени върху песни от българския фолклор, изпълнявани от войниците – „Ангел войвода“, пята от фелдфебел Иван Тачев през 1885 г., „Боят настана“, пята през Сръбско-българската война, „Войниците на граница стояха“, „Напред“, „Задали се тъмни хали“, пята от войниците на Първа Софийска дивизия в годините 1915-1925 г., „Да се бие турчин рекъл“ и „Войници се пишат на Софийско поле“, марш от времето на Сръбско-българската война.

Някои от хармонизираните песни за соло глас (сопран, тенор и бас) със съпровод на пиано са: „Хайде, не се бели“, „Зажени се Райчо“, „Собрали са се“, „Хайде Доне на хорото“, „Наклала Ненка седянка“, „Цане, байова“, „Сещай се, Цвето моме“, „Черешчица род родила“ и много други. Споменатите песни са изпълнявани в рамките на софийския културен живот по онова време. Тодор Хаджиев пръв в България хармонизира и оставя творческо наследство от близо 200 (двеста) български народни песни със съпровод на пиано. Всички негови произведения са съхранени в Централен държавен архив.

Следващите двама капелмайстори на Гвардейския духов оркестър – Константин Михайлов и Димитър Божинов не се изявяват като композитори. Двамата успяват в периода 1930-1940 г. да запишат

голяма част от музикалните произведения, създадени преди тях от техните предшественици.

Капелмайсторът на Лейбгвардейския на Негово Царско Височество конен полк Константин Михайлов, поради голямата си заетост не само като диригент на най-големия военен духов оркестър в Българската войска и единствен представителен протоколно-церемониален оркестър в страната, но и като Инспектор на военните музикални (оркестри б.а.), оставя неголямо творческо наследство, от което е запазено само „Завоят на Черна“ – програмно произведение.

Не е известно дали и къде има съхранени произведения от следващия гвардейски капелмайстор Димитър Божинов (1936-1942 г.).

Последният капелмайстор на Гвардейския духов оркестър в разглеждания период до 9 септември 1944 г., е Никола Цонев (1942-1950 г.). Автор е на няколко хора, записани в Българско национално радио – „Право хоро“, „Лудо копано“ и „Пайдушко хоро“. В нототеката на Гвардейския представителен духов оркестър са запазени и два негови марша: „Спортна победа“ и „100 години български борчески песни“. Името на Никола Цонев днес се свързва с неговите аранжировки на народните хора: „Пролетни мечти“, „Младежки хора“, „Дайчово хоро“, „Ръченица“, „Народна душа“, „Наша гордост“, „Майски цветя“, „Пробуждане на пролетта“ и „Моята годеница“.

Ключова фигура в организацията на военно-оркестровата служба в разглеждания период е Инспекторът на военните музикални (военните духови оркестри б.а.). Тази функция е поверена на гвардейските капелмайстори – маестро Георги Атанасов (изпълнявана от него на доброволни начала 1928-1930 г.) и Константин Михайлов (щатен Инспектор от 1936 г.). Поради неоткрит, изгубен или унищожен Служебен списък (лично дело за служебната дейност на военнослужещ в Българската войска) на Маестро Атанасов, липсват сведения за неговата дейност като Инспектор.

Отговорността на Инспектора на военните музикални (оркестри б.а.) включва редица задължения: периодично да посещава военните духови оркестри в различните гарнизони и да проверява специалната подготовка на музикантите, проявената дейност от капелмайстора в изучаване на пиеси и маршове, качеството и количеството аранжирани от него произведения, постигнатия ансамбъл в оркестъра – чисто свирене, верни темпа, изтъкване на отделните мотиви и фрази, динамиката, ритмиката, спазването на легато и стакато. Инспекторът проверява майсторството на дирижиране на капелмайстора за постигане на по-художествено изпълнение на репертоара, подготовката на музикантите и музикантските ученици в инструментално и теоретично отношение, състоянието и опазването на инструментите и нотния архив. Сред главните задължения на Инспектора на военните

оркестри е и проверка на дейността на капелмайстора в музикалния живот на частта и в обществото.

В служебната дейност на Инспектора на военните музикални (оркестри б.а.) е и грижата за попълване на Армията с добри и талантиливи капелмайстори, за която цел участва като член на изпитните комисии за кандидат-капелмайстори. Негова отговорност е и грижата за аранжирането на служебните маршове, които се изпращат от Военното министерство – Канцелария в частите за изпълнение. Инспекторът на военните оркестри проучва и докладва на Началника на Канцеларията при Министерство на войната всички въпроси и преписки, отнасящи се до специалната подготовка на музикантите и по набавянето на инструментите. Негова най-важна мисия е да се грижи за поощрението на народната ни музика, като организира различни състезания и конкурси между капелмайсторите и между музикантите (ДВИА, Ф. 1, оп. 5, а. е. 534).

По предложение на Инспектора на военните духови оркестри Константин Михайлов до Министерство на войната се организира събирането на създадените художествени пиеси от Освобождението до средата на 1930-те години, изпълнявани от единствените професионални оркестри в България – военните. Със съдействието на Военното министерство Михайлов извършва огромен труд по събиране на целия репертоар, създаден от военните капелмайстори от полагане началото на военно-оркестровата служба в Третата българска държава до момента на поемане от него на поста Инспектор (1936 г.). Целта на събирането на българското композиторското творчество на военните диригенти е то да бъде съхранено за бъдещите поколения и се изучава техния принос в българската музикална култура.

Според издадена заповед (№ 879) на Министъра на войната от месец юли 1937 г. до началниците на всички гарнизони в Българската войска, е даден срок до 1 ноември с.г. да се съберат всички маршове и пиеси, изпълнявани от военните оркестри, да се препишат на чисто в партитура за пълен състав на духов оркестър, а тези, които са за хор – в хорова партитура, и се изпратят в Канцеларията на Министерството. Целта, която се посочва в Заповедта (№ 879/20.07.1937 г.), е формулирана така: „Тези маршове ще послужат за сборник – ще бъдат систематизирани, хронологически подредени и предадени във Военния музей за запазване на вечни времена“ (ДВИА, Ф. 22, оп. 1, а. е. 79, л. 250).

От събраната информация за наличните маршове, които се изпълняват в Българската войска се разбира, че техния брой е голям. Има богато разнообразие на автори, но преобладаващи вече са маршовете, създадени от българи. В този период няма строго разделение на маршовете за концертно и строево изпълнение.

Разпределението може да бъде направено на песенни маршове и инструментални маршове. Немалка част от песенните маршове се изпълняват и само в оркестров вариант. По заглавията става ясно, че голяма част от тях са създадени по повод конкретни събития, битки, пълководци и победи в нашата военна история и са изградени върху български музикални фолклорни мотиви. Има маршове, на които основната им мелодия е привнесена от други национални култури – от страни, където са учили повечето български капелмайстори.

Сред произведенията на военните духови оркестри има няколко български марша, които са „гръбнака“ на изпълнявания от тях репертоар и до днес: „Велик е нашият войник“, „Бдинци“, „Булаир“, „Лозенградски герой“, „Ний ще победим“, „Ботев марш“ и др. Дори 100 години след тяхното създаване, те продължават да бъдат неразделна част от военно-оркестровия репертоар, тъй като са издържали изпита на времето със своята художествена и възпитателна стойност, с красивата и запомняща се мелодия и оркестрация. Това са българските маршове, които вдъхновяват и окриляват за победи българския воин по време на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, когато той пролива своята кръв в името на нашата Родина България.

Сред авторите на маршовете, изпълнявани от нашите военни оркестри, са и имената на гвардейските капелмайстори – Йозеф Хохола, Алоис Мацак и Маестро Георги Атанасов. Най-често от българските инструментални маршове се изпълняват:

1. „Лозенградски герой“ – музика Алоис Мацак
2. „Към Родопите“ – музика Алоис Мацак
3. „По караулите“ – музика Маестро Георги Атанасов
4. „Хаджи Димитър и Стефан Караджа“ – музика Алоис Мацак
5. „Щандарт“ – музика Маестро Георги Атанасов
6. „Седловка“ – музика Маестро Георги Атанасов
7. „На стреме“ – музика Маестро Георги Атанасов
8. „Надеждите на България“ – музика Добри Христов
9. „Принц Филип“ – музика Йозеф Хохола

По-големият брой от събраните маршове са песенните. В първоначалния си вариант те са написани за еднороден войнишки мъжки хор със съпровод на военен духов оркестър и чак след това е направена транскрипция само за духов оркестър, за да се изпълняват и в оркестров вариант. Много от тези маршове могат да бъдат причислени като жанр към вокално-инструменталните, тъй като при тяхното създаване първо са се изпълнявали от войнишкия мъжки хор и духовия оркестър на дадената военна част. Това са:

1. „Бдинци“
2. „Акалан“
3. „Марш на 24-ти випуск“

4. „Велик е нашият войник“
5. „Чеган“
6. „Булаир“
7. „Ний ще победим“
8. „Марш на 46-ти випуск“
9. „Марш на 47-ми випуск“
10. „Един завет“
11. „Добруджански край“
12. „Ботев марш“

По предложение на Инспектора на военните оркестри Константин Михайлов, подбрани произведения – маршове и химни, събрани от Министерство на войната, са отпечатани в два сборника. Тяхното отпечатване е поверено на Географския институт. Издадените през 1937 и 1938 г. два сборника със служебно-строеви репертоар на българските военни оркестри са раздадени за изпълнение в цялата страна. От тях в Националния военноисторически музей са запазени едва два екземпляра – по един от всяка сбирка. Съдбата на тези сборници, както и на стотиците създадени, изпълнявани и събрани български художествени музикални произведения, след установяването на новия строй след 9 септември 1944 г., е неизвестна. Съвременници на събитията от това време споделят за тяхното пълно унищожаване чрез изгаряне на всичко сътворено през време на предишния монархически строй в България. Част от тези произведения, повечето преписи и по-малко в оригинал на партитурите, са успели да достигнат до нас, макар и в единични екземпляри по силата на здравия разум на някои будни и свободни по дух български умове. Възможен път за съхранение на част от културното наследство, създадено от Освобождението до 9 септември 1944 г., и възстановяване на част от образците му, е размяната на репертоар от произведения в различни жанрове, изпълнявани от българските военни духови оркестри, със страни от целия свят.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Репертоарът, създаден от гвардейските капелмайстори и изпълняван от Гвардейския духов оркестър, увековечава в музика българската историческа памет, възпява подвизи, битки, герои и възлови местности, белязали славните победи на българския воин. С времето той става все по-ценно културно наследство, завещано на поколенията и възлов ресурс сред елементите в духовното поле на националната сигурност.

С художествените средства и въздействие на музикалното изкуство Гвардейският духов оркестър оформя и обогатява българската културна идентичност, укрепва националното самочувствие и

чувството на патриотизъм и гордост у българите като родолюбив народ с многовековна и славна история.

Творческото наследство от произведения в служебната и концертна дейност на Гвардейския оркестър и сътвореното от гвардейските капелмайстори са основата, върху която се съгражда професионалната музикална култура на модерна България и се оформя нейния национален облик.

Професионалното и безупречно изпълнение на служебните задължения, на особената служба и на обществената концертна дейност на Гвардейския духов оркестър, заслужено му отрежда място на колос в българската духовна култура и основен фактор в изграждане на националната идентичност и духа на българската нация в най-новата ѝ история.

Отличното впечатление, което гвардейските музиканти и капелмайстори оставят с дейността си при посрещане на дипломати, посланици и височайши особи от различни страни, им извоюва високо признание, престиж и уважение в страната и Европа. Майсторството на Лейбгвардейския военен духов оркестър и завидните достойнства на изпълнявания от него художествен репертоар, го поставят във фокуса на европейски звукозаписни компании като предпочитан български музикален състав. Изборът на Лейбгвардейския духов оркестър за реализиране и тиражиране на първите аудио записи на грамофонни плочи на български професионален оркестър от „Громофон концерт рикорд“ през 1904 г. е съвсем закономерен и исторически значим факт в развоя на българската музикална култура. Интересът на чуждите звукозаписните компании към този оркестър остава траен в разглеждания период. Следващи негови записи реализира и издава „Record Manufactured by the gramophone C – Czechoslovakia“ (1937 г.) и др.

Създадените български музикални произведенията в разглеждания период от гвардейските капелмайстори имат не само музикална художествена стойност, но и значима национална културна стойност. Тяхната ценност и значение са безспорно важни при оформяне облика на националния музикален стил и на българската композиторска школа, при изграждане на българската културна идентичност и формиране на национално самосъзнание, родолюбие, чест и достойнство у българите. Тези съществени културно-исторически заслуги на Гвардейския духов оркестър и неговите капелмайстори отреждат на този държавен културен институт роля и значение на музикален колос и духовен стълб в националната сигурност на България.

ЛИТЕРАТУРА:

- Адорно, Т. (1990). *Философия на новата музика*. София: Наука и изкуство.
- Адорно, Т. (2002). *Естетическа теория*. София: АГАТА – А, Издателска група.
- Алтерман, У. (1998). *Етнонационализмът в Европа*. София: Гал-Ико/Оксиарт.
- Андерсън, Б. (1998). *Въобразените общности*. София: ИК „Критика и Хуманизъм“.
- Андрейчин, Л. и авт. кол. (2013). *Български тълковен речник*. IV доп. и прераб. изд. София: Наука и изкуство. ISBN-10: 954-02-0156-X. ISBN-13: 978-954-02-0156-6.
- Ападурай, А. (2006). *Свободната модерност. Културни измерения на глобализацията*. София: ЛИК.
- Асман, Я. (2001). *Културна памет*. София: Планета 3.
- Балариева, А. (1993). Музикалната публицистика в България от Освобождението до края на 19 век. *Българско музикознание*, бр. 3, 3-8.
- Балариева, А. (1995). Градска музикална култура през българското Възраждане. *Българско музикознание*, бр. 1, 3-18.
- Бауман, З. (1999). *Глобализацията: Последниците за човека*. София: ЛИК.
- Велев, Г. (2005). *Национализъм*. София: Знание.
- Габеров, И. и Стефанова, Д. (2002). *Речник на чуждите думи в българския език*. V прераб. и доп. изд. Велико Търново: GABEROFF.
- Гелнер, Ъ. (1999). *Нации и национализъм*. София: Панорама.
- Гелнер, Ъ. (2002). *Срещи с национализма*. София: ЛИК.
- Димитров, Б. (2001). *Войните за Национално Обединение 1912-1913, 1915-1918*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Димитров, Б. (2002). *Българите първите европейци*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Димов, В. (2005). Към изследване на записаната музика в България през първата половина на XX век: архиви и колекции. *Българско музикознание*, 29(1), 144-172.
- Димов, В. (2024). Ранната записана музика от България: културни диалози, преноси и метаморфози. В Димов, В. (отг. ред.). *Метаморфози. Изкуствоведски четения. Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание в два тома. 2023. II. – Ново изкуство*. София: Институт за изследване на изкуствата, Българска академия на науките, с. 124-136.
- Дичев, И. (2002). *От принадлежност към идентичност*. София: ЛИК.

- Живков, Т. Ив. (1987). *Етнокултурно единство и фолклор*. София: Наука и изкуство.
- Захаријева, С. (1995). Фолклор и национализъм. *Българско музикознание*, бр.1, 19-58.
- Иванов, А. (1979). *Военните оркестри в България*. София: Военно издателство.
- Крачева, Л. (2008). *Българската музикална култура. От древността до наши дни*. София: Изд. „Марс“. ISBN 954-90210-7-3.
- Кръстев, В. (1977). *Очерци по история на българската музика* (2-ро доп. изд.). София: „Музика“.
- Мосолов, А. (1936). *България 1878 – 1883. Спомени*. София: Печатница – Военноиздателски фонд.
- Пенкова, С. (2011). *Военните музеи на България. Обща история на първите години*. София: Печатница „Симолини – 94 СД“. ISBN 978-954-92777-1-5.
- Прокопиев, А. (2005). *Гвардейската част на Българската армия 1879-1944*. София: Военно издателство.
- Русев, Н. (1988). *По следите на една безсмъртна песен*. Acheve dimprimer sur les presses de l’Imprimerie de Montligeon 61400 Mortagne au Perche Depot legal: Mai 1988 – № 13872 & № 13873, Франция, Т. 1 и Т. 2.
- Ръцев, Г. (2013). *130 години военна музика във Велико Търново*. Велико Търново: Абагар.
- Сагаев, Л. (1960). *Маестро Георги Атанасов*. София: „Наука и изкуство“.
- Смит, А. (2000). *Националната идентичност*. София: Кралица Маб.
- Тодоров, В. (2000). *Етнос, нация национализъм. Аспекти на теорията и практиката*. София: Парадигма.
- Хлеббаров, И. (2003). *Новата българска музикална култура. 1878 – 1944*. София: „Хайни“.
- Хобсбом, Е. (1996). *Нации и национализъм от 1870 до днес: програма, мит, реалност*. София: Обсидиан.
- Хърков, С. (2012). Европейски тип музикално образование в България. Идеи и реализации през XIX-XX век., В Палиева, А., Христозова, Е., Япова, Н. и др. (ред.). *Ars musica и изкуството на образованието. 90 години държавно висше музикално образование в България*. София: „Марс 09“, с. 31-47.
- Янчев, В. (2013). *Службите за охрана в България. От княза до президента 1879 – 2013*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Banks, M. (1996). *Ethnicity: Anthropological Construction*. London & New York: Routledge.

Gelner, E. (1987). *Culture, Identity and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Архивни документи

Архив на Българско национално радио – „Златен фонд“
Военноисторическа библиотека на Военна академия „Г. С. Раковски“
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 1, оп. 1, а. е. 1
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 1, оп. 1, а. е. 224
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 1, оп. 5, а. е. 200
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 1, оп. 5, а. е. 534
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 22, оп. 1, а. е. 79
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 42 к, оп. 1, а. е. 44
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Ф. 1447, оп. 1, а. е. 11
Държавен военноисторически архив – Велико Търново, Инв. № 17480
Гвардейски представителен духов оркестър – нототека
Национален военноисторически музей
Научен архив на Българска академия на науките
Централен държавен архив

Нотни издания

Сбирка от военни песни 1915-1916. 1916. София: Военно на Негово Величество училище.
Каталог на художествените плочи. 1930. „His Master`s Voice“.

Сборници

Юбилеен сборник. (2014). *135 години Национална гвардейска част*. София, Национална гвардейска част. Печат – Троян, Военен географски център.

Ръкописи

Босилков, Л. (б.д.) *История на Гвардейския на Н. В. конен полк (1878 – 1918)*.
Стойчев, И. Кр. (1948). *Български музикантски хорове. Принос за тяхната история*. София.